

YENİ TƏLİM TEXNOLOGİYALARI: FORMALİZM VƏ YARADICILIQ...

Soltan HÜSEYNOĞLU,
ADPU-nun dosenti, pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru

Açar sözlər: təlim, yeni texnologiya, ədəbiyyat, kurikulum, məktəb, müəllim, metodologiya, işvəyə.

Ключевые слова: обучение, новые технологии, литература, куррикулум, школа, учитель, методология, рекомендация

Key words: training, new technology, literature, curriculum, school, teacher, methodology, recommendation

Ölkəmiz müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra ictimai həyatın bütün sahələrində islahatların aparılması zəruri oldu. Təhsil daha önəmli sahələrdən sayıldığından qəbul edilmiş bir sıra mühüm qanun və qərarlardan dərhal sonra bu istiqamətdə ardıcıl olaraq işlər görüldü, ciddi tədbirlər həyata keçirildi. Bunların sırasında kurikulum islahat ön planda dayanır. Tam orta təhsilin bütün pillələrində fənlər artıq kurikulum – yeni təhsil proqramı əsasında tədris olunur. Yeni təhsil proqramının (kurikulumun) tətbiqi yeni təlim texnologiyalarından istifadəni mühüm vəzifə kimi qarşıya qoydu. Müşahidələr, məktəb təcrübəsinin öyrənilməsi, pedaqoji ədəbiyyatın və mətbuatın təhlili hər iki məsələ barəsində bu gün ətraflı fikir söyləməyə imkan verir. Başqa sözlə: kurikulumun tətbiqi məktəbə nə verdi? Onun istifadəçiləri – ümumtəhsil məktəblərinin müəllimləri həmin proqramla necə işləyirlər? Müəllimlər yeni proqram haqqında hansı qənaətdədirlər? Proqramın tələblərinin uğurla həyata keçirilməsi üçün faydalı hesab edilmiş yeni texnologiyaların tətbiqi ilə bağlı məktəbdə hansı vəziyyət müşahidə edilir? kimi sualların faktlar əsasında cavablandırıl-

ması görülmüş işlərə qiymət verilməsi, gələcəkdə icra ediləcək işlərin məqsədi, məzmunu barədə mövqeyin dəqiqləşdirilməsi baxımından faydalıdır.

Etiraf edilməlidir ki, yeni təhsil proqramı (kurikulum) fənnin tədrisi ilə bağlı ən zəruri məsələləri özündə əks etdirən gərəklı sənəddir. O, məktəbə ciddi yeniliklər gətirib; təlimin məzmununda, metod və vasitələrində əhəmiyyətli dəyişikliyə səbəb olub. İşini sevən, diqqətli, yaradıcı müəllimə indi artıq məlumdur ki, məsələn, VI sinifdə tədris olunan hekayənin öyrədilməsində qarşıya qoyulan məqsəd, təşkil olunan iş, şagirdlərdə formalaşdırılan bacarıqlar, onların nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi və s. V sinifdə həmin məzmununda fəaliyyətdən fərqlənir. Belə müəllimlərə aydındır ki, yalnız faktların, rəqəmlərin, yaxud bədii əsərlərin məzmununun öyrənilməsi ilə kifayətlənmək yeni proqramın tələblərinə ziddir. Bu cür müəllimlər şagirdlərinə ardıcıl olaraq düşündürücü suallar verir, onları axtarıb, tədqiqat xarakterli tapşırıqlar üzərində işlədirlər. Yeni təhsil proqramının tələblərini qədarınca anlayan müəllim dərdsə şagirdlərinin əməkdaşlıq şəraitində işləmələrinin qayğısına qalır, müxtəlif

mənbələrdən faydalanmaq bacarığının inkişafına səy göstərir. Yetirmələrinə diskussiya mədəniyyəti açılan bu cür müəllimlər fərqli təlim metodlarını və iş formalarını qarşıılıqlı əlaqədə tətbiq etməklə öyrənməyin yollarını mənimsədir. Həmin müəllimlər yeni proqramın məktəbə böyük fayda gətirdiyini duyur və layiqincə qiymətləndirirlər. Təəssüf ki, belə müəllimlər azlıq təşkil edir. Sosial şəbəkədə fikirlərini paylaşan, yazalar çap etdirən müəllimlərin əksəriyyətinin yenilikləri qədarınca dayarlandır bilmədiklərinin, başlıcası isə yanlış, qeyri-elmi mövqədə olduqlarını müşahidə etmək mümkündür. Bunu yuxarı siniflərin “Ədəbiyyat” dərsləklərində yazılan təyrlərdə daha aydın görmək olur. Rəsmi sənədlərdə, pedaqoji mətbuatda, dərslək komplektinə daxil olan metodik vəsaitdə və digər mənbələrdə biliyin şagirdə hazır şəkildə verilməsinin mənfəi nəticələri barədə döno-döno danışıqları və bu, ənənəvi təlimi yanaşmanın ciddi qüsuru kimi təhqid edilməsi. Şagird bu gün tədqiqatçı mövqeyində təsəvvür edilir və biliyi onun müxtəlif mənbələri aşırdırmaq oldu ətrafı mühüm tələb kimi irəli sürüldü. Qəribədir ki, bunun mahiyyətini başa düşməməkdənmə, laqeydləndənmə, məlumatsızlıqdanm, yaxud başqa səbəbdənmə müəllimlərin bir çoxu X və XI siniflərin ədəbiyyat dərsləklərində əksini tapmış materialların (bədii əsərlərin təhlili, yazıçılın həyatı, yaradıcılığı və s. bağı) həccininin çoxaldılmasını vacib sayırlar. Bu, hələ işin bir tərəfidir; belə müəllimlər özlərini yanlış mövqələrinə dərək etmədikləri üçün bunu dərsləyin qüsuru kimi qələmə verirlər. Unudurlar ki, hazırkı dərsləklər aşırdır-

ma, tədqiqat aparmaq üçün şagirdlərə bələdçilik edən mühüm vəsaitə yerində çıxış edir və etməlidir. Yaddan çıxarırlar ki, bu günün dərsləyi şagirdlərin mənim-səmali olduqları biliyi yerli-yataqlı təqdim etməməlidir. Dərslək zəruri biliklərin mənim-sənilməsinə istiqamət verməli, şagirdlərdə yaradılan bacarıqlar bu biliklərin zənginləşdirilməsini, tamamlanmasını təmin etməlidir. Təsəffüf deyildir ki, X və XI siniflərin ədəbiyyat dərsləklərində sənətkarların həyatı, yaradıcılığı, əsərlərin mövzusu, ideyası, obrazları, bədii xüsusiyyətləri və s. haqqında verilmiş yığcam məlumatların göstərilmə konkret mənbələrdən toplanmış materialların əsasında zənginləşdirilməsi və tamamlanması sistemli olaraq izlənilmişdir. Bu, bəzi rəyçilər qədarınca qiymətləndirə bilməsələr də, şagirdin tədqiqatçı mövqeyində olmasını təmin edir. Ögər şagird, məsələn, ədəbi qəhrəmanların təhlili ilə bağlı dərsləkdəki yığcam istiqamətləndirici məlumatla tanış olubsa və bu barədə əlavə mənbələrdən məlumat toplayıb, onları əlaqələndirib, sistemə salıb, özünin müstəqil fikirlərində də yer verməklə təqdimat hazırlayıbsa, həmin fəaliyyəti alqışlamaq lazımdır. Bu, biliyin hazır şəkildə təqdim edilməsinin qarşısına siper çəkir, şagirdə tədqiqatçı bacarığının inkişafına şərait yaradır.

Elmi tədqiqatın və tədqiqatçılığın mahiyyətini, özünəməxsusluğunu layiqincə qiymətləndirməkdə çətinlik çəkənlər dərsləkdəki bu mövqeyi anlamadıqlarından “şagirdlərə hazır bilik verilməlidir” fikrini təkrar-təkrar səsləndirirlər. Onların yanlış mövqeyini özlərinə başa salmaq üçün sadə bir misalə nəzər salaıq. C.Məmmədquluzadənin “Danabəş kəndi-

nin əhvalatları" əsəri ilə bağlı, qərübə səslənməsin, yazmamış yoxdur. Hər nəsil bu əsərə (əlbəttə, təkcə bu əsərə yox, klassiklərimizin digər əsərlərinə də) münasibət bildirir, ədəbiyyatşünaslığımıza nə isə yeni bir töhfə verir. Və bu, gələcəkdə də davam edəcəkdir. Hər yeni yazan (oxu: tədqiqatçı) özündən əvvəl deyilənləri öyrənir, təhlil edir, fərqli nə isə deməyə cəhd göstərir. Dərslidəki istiqamətləndirici məlumatı (oxu: elmi məlumatı) oxuyub öyrənən, onu əlavə mənbələr hesabına zənginləşdirən, mənimlədiklərinin ümumiləşdirən, öz mövqeyini əsaslandıran, araşdırdığı obyekt barədə öz sözlünü deməyə çalışın şagirdin fəaliyyətini "hazır bilik qazanmaq" şəklində qələmə vermək korafəhmlikdən başqa bir şey deyildir.

Məsələnin digər, daha mühüm tərəfi də var; çox vaxt "bədii əsər həyatın bir parçasıdır" deyilir. Bu fikri şərti olaraq qəbul etmək mümkündür. Əslində, bədii əsərdə həyat çoxcəhətliyyəti, mürəkkəbliyi ilə əks olunur. Qəhrəmanların hissirləri, düşüncələri, həyata baxışı, tələləri, eləcə də əsərdə əks olunan sosial-siyasi durum daim inkişafda verilir. Deməli, bədii əsərə statik, qapalı mənbə kimi baxmaq yanlışdır. Bura oxucunun "mətdənkənar təsvirlərini" də əlavə etsək, bədii əsərin məzmunu zənginliyinin şahidsiz, sərhədsiz olduğunu deyə bilərik. Nüfuzlu ədəbiyyatşünasların hamısı belə bir qənaətdədir ki, bədii əsərin məzmununu heç bir mükəmməl təhlil əhatə edə bilməz. Bədii əsər haqqında zaman-zaman fikir söylənməsinin, dəyişən nəsilər tərəfindən onun dönə-dönə araşdırılmasının bir səbəbi də budur. Bütün bunlar "dərslikdə bədii əsərlərin əhatəli təhlili verilmişdir", "şagirdlər qoyulmuş

sualların cavabını dərslidən oxuyurlar" kimi rəyçi fikirlərinin əsassız, başlıcası, dikektən mövqə olduğunu deməyə imkan verir.

Ədəbiyyat dərsliləri əzbərlənmək üçün deyil. Test tərtibi üçün mənbə deyil. Dərslilər minimum bilik və zəruri bacarıq mənimlətməklə inkişafa yönəldirən vasitədir. İnkişafa nail olmaq üçün bu bilik və bacarıqlar zənginləşdirilməlidir. Zənginləşməyə gedən yol müxtəlif mənbələri araşdırmaqdan, əldə olunanları müqayisə etməkdən, daha vacib olanları müəyyənləşdirib ümumiləşdirməkdən, onlara müstəqil münasibət bildirməkdən keçir.

Mən abituriyent hazırlığı ilə məşğul olan müəllimlərin istəyini və mövqeyini yaxşı təsvir edirəm. Əslində, onlar arzuları gizlətmirlər də; istədikləri budur ki, təlim materialları – tərcümeyihə, yazığın yaradıcılığı yolu, icmal məhvəzlər, bədii əsərlərin təhlili və s. barədə dərslidə geniş, əhatəli şərh olsun. Və şagirdlər də, repertorlar da hazır məlumatları öyrənsinlər, əzbərlənsinlər, hər abzas, az qala, hər cümlə ilə bağlı tərtib edilmiş test suallarının cavablarını müəyyənləşdirə bilsinlər.

Bəs sonra?

Bu "öyrətmə" və "öyrənmə" mexanizminin övladlarımızı necə şikəst etdiyi barədə də düşünürsünüzmü? Bilirsiniz (əlbəttə, bilirsiniz!), repertorlar məşğələ zamanı qazanılan biliklər bacarığa çevirilir! Onu da bilirsiniz ki, bu biliklər yalnız beyinin "üst qabığında" cəmlənir və qəbul imtahanlarından az sonra lazımsız məlumat yığını kimi yox olub gədir.

Kimi bədbəxt edirik?

Deyirlər ki, tutuqşunu "danışdır-

mayanda" səsləndirdikləri sözləri unudur və susqun vəziyyət alır. Repertoria hazırlıq keçən abituriyent ali məktəbə daxil olanda zehni əməyə qəbil olmadığını dərhal hiss edir. Ağır zehni əməyə qatlaşmaq üçün onda qüdrət olmur, müəzirlərin seyrçisinə çevrilir. Yaradıcı düşüncədən məhrum olan belə gələnlərdə elmə, təhsilə laqeyd münasibət yaranır və bu, ətrafda baş verənlərə də biganə münasibətini formaləşməsinə səbəb olur... Bu, ifrata varmadan deyirəm, övladlarımızı manqurtluğa gedən yolu itələməkdən başqa bir şey deyildir...

Ürəkəğrından müşahidələrim var; dərs dediyim IV kurs tələblərinə hazırlaşacaqları mövzu ilə bağlı camii iki mənbə təklif edirəm. Gözləri kəllələrinə çıxır. Eyni mövzunu bu ikicə mənbədə hansı fərqlərlə şərh olduğunu öyrənib danışmaq, onları müqayisə etmək iyirmi bir-iyirmi iki yaşlı gənc üçün cəhənnəm əzabına çevrilir. Kurikulum isə bu işin bünövrəsinin orta məktəbdə qoyulmasını tələb edir. Övladlarımızın inkişafını, yaradıcı təfəkkürünün formaləşdirilməsini mühüm vəzifə kimi qarşıya qoyur. Biz isə adət etdiyimiz əsan yoldan al cəlkə bilirik. İlk növbədə, ona görə ki, yeni tələblər üzrə işləmək üçün özümlətdə yaradıcı olmağı bacarmalıyıq, inkişaf etməliyik, zəhmətə qatlaşmalıyıq. Diqqət edin: X və XI siniflərin ədəbiyyat dərsliləri hər mövzu ilə bağlı səhifələri də göstərilənməklə mənbələr təklif edir. Məhin mənbələr dərslidəki məlumatın tamamlanması və zənginləşdirilməsi məqsədini güdür. İndi hansı müəllim əlini ürəyinin üstünə qoyub qəssəm edə bilər ki, məhin mənbələrədən, heç olmasa, bir neçəsi ilə tanış olub, surətini xoxaldıb (yaxud onlardan qeydlər götürüb) və

şagirdlərini də bu istiqamətdə fəaliyyətə cəlb edib?

Bax mətləb bundadır!

Dövlət İmtahan Mərkəzinin ədəbiyyat üzrə qəbul imtahanına aşağı siniflərdə öyrənilmiş sualları cəlb etməsi məni təəccübləndirdi. XI sinif şagirdlərini yenidən V sinifə (oxu: V sinfin saviyyəsinə) qaytarmaq ehtiyacı nədən qaynaqlanırdı? V-IX siniflərdə mənimlənilmiş **nəzəri anlayışlar**ın hamısı ilə bağlı test suallarının tərtibinə X və XI siniflərin materialları gəzmiş imkan verir. Bədii əsərin **ideya-məzmunu** ilə bağlı test suallarının hazırlanmasını da yuxarı siniflərin (X və XI siniflərin) materialları arasında tərtib etmək məqsəduyğundur. Deməli, DİM əsan yol seçib. Ədəbiyyat fənninin dorindən, əhatəli, başlıcası, yaradıcı mənimlənilməsinə yaranan əlverişli imkandan istifadə etmək lazım idi. Başqa sözlə, X və XI siniflərdə tədris edilən materiallar üzrə tövsiyə olunmuş mənbələr və oxunması dərslidə dəqiq göstərilmiş bədii əsərlər əsasında test suallarının hazırlanması məqsəduyğundur. Əslində, belə də olmalı idi. Əmma bunun həyata keçirilməsi böyük zəhmət, ciddi metodik hazırlıq, yüksək səriştə tələb edir. Bunun üçün DİM məhin işə hər fənn üzrə əmək-səvərliliyi, səriştəliliyi ilə seçilən metodist alimləri də cəlb etməli idi və edə bilər. Onu da xatırladaq ki, dərslük müəlliflərinin indiki DİM-lə əməkdaşlıq etməsinə əngəl yoxdur. Nə üçün onlar da bu işə cəlb olunmasınlar?

Dərslükərlə bağlı rəy bildirdinlərin çoxunun bilmədiyi daha başqa bir məsələ var. Yuxarı siniflərin dərslükələrinin həcmi məhduddur. Məsələn, X və XI siniflərin "Ədəbiyyat" dərsliyi 208 səhifə həcmində olmalıdır. Məhin sinif üçün nəzərdə

tutulmuş standartlar bu həcm daxilində reallaşdırılmamışdır. Bunu praktik olaraq həyata keçirmək çox çətindir. Ən ciddi çətinlik odur ki, dərslərdə bədi mətn olmasa, məzmunla bağlı standartlar, necə deyirlər, havada qalır. Şagirdlərin istifadəsində bədi əsər olmayanda onlar dərslərdəki təhlil materiallarını oxumaqla məhdudlaşırırlar. Deməli, obyekt ortada olmur, bədi əsəri oxumayan şagirdlər onun haqqında dərsləş müəlliflərinin fikirləri əsasında **söhbət** edirlər. Bu, ədəbiyyat təliminin iflası deməkdir. Bütün bunlar nəzərə alınaraq həm X, həm də XI sinfin ədəbiyyat dərslərinə tədris olunan bədi əsərlər ya bütövlükdə, ya da onlardan parçalar daxil edilmişdir. Bu, indiki durumda yeganə çıxış yoludur. “Ədəbiyyat müntəxəbatı” olsaydı (o, çətin ki olsun) vəziyyət tamamilə fərqli olardı...

Deyənlərdən aydınlaşır ki, yeni təhsil proqramının təbii məktəbə az töhfə verməmişdir. Lakin onunla səmərəli işləyənlərin sayı, təkrar da olsa, qeyd edirik ki, azdır. Bunun həm obyektiv, həm də subyektiv səbəbləri var. Məzmunca mürəkkəb, struktur baxımından sadə olmayan bu sənədin öyrənilməsi və təbii yolların mənimsənilməsi istifadəçidən böyük zəhmət, yaradıcı fəaliyyət tələb edir. Məhz bu keyfiyyət müəllimlərin bir qisminə müşahidə edilmişdir. Bunu subyektiv səbəb kimi qəbul etmək olar.

Bu gün açıq-aşkar hiss olunur ki, bu proqramın təbii ərafəsində aparılan hazırlıq işləri, xüsusən tədris qənaətləndirici olmamışdır. Bunu həmin tədrisçilərin proqramının ağırlığı da təsdiq edir. Tədrisçilərin proqramında iki istiqamət

əsas götürülmüşdür: a) Yeni proqramın (kurrikulumun) mahiyyəti, məzmunu, təbiiyi qaydaları; b) Fəal(interaktiv) təlimin başlıca xüsusiyyətləri, təbiiyi yolları. Təkrar da olsa, qeyd edirik ki, tədrisçilərin proqramı kifayət qədər ağır olmuş və iştirakçıların – müəllimlərin əksəriyyəti onda nəzərdə tutulanları qədərincə mənimsəyə bilməmişlər. Bunu obyektiv səbəb hesab etmək olar...

Məktəb təcrübəsinin öyrənilməsinə də aydınlaşır ki, **fəal(interaktiv) təlimin bütün fənlərin tədrisində təbiiyi vəziyyəti də qənaətbəxş** deyildir. Bu təlimi yanaşmadan ardicil və səmərəli istifadə müəllimlərdən gərgin zəhmət, ciddi hazırlıq tələb edir. Onun təbiiyi ilə bağlı digər mühüm problemlər də var. Fəal(interaktiv) təlimin üstünlüklərindən az istifadə edilmişdir. Şagirdlərin əqli fəallığı, müstəqil düşüncəsini inkişaf etdirməsi baxımından bu təlimi yanaşmanın, həqiqiyyət, böyük imkanları vardır. Lakin onun qüsurları da var, həm də kifayət qədərdir... Bu barədə indiki danışıq niyyətimdə deyiləm. Məni, güman edirəm ki, müəllimləri də narahat edən bir neçə məsələyə münasibət bildirməklə kifayətlənirəm. Fəal(interaktiv) yanaşmanı fəalişdirmişik. Onu qaldırmaq qoymuşuq dağın zirvəsinə. Pedagoji emlər bu cür münasibətin həmişə əleyhinə olub. Hər hansı təlimi yanaşmanın, metodların və s. rolunun işlənilməsi, onların avəzənilməz hesab edilməsi heç vaxt məqbul sayılmayıb. **Araşdırılmalı dərindənlikcə, məktəbdə təcrübə topladıqca aydınlaşır ki, yalnız şagird tədqiqatına əsaslanmaqla (fəal(interaktiv) təlim məhz bunu tələb edir) bu və ya digər fənlərin bütövlükdə mənimsənilməsinə,**

təhsilənlərdə zəruri bacarıqların formalaşdırılmasına nail olmaq mümkün deyildir. Unudulmamalıdır ki, təlim prosesində şagirdin müstəqil başa gələ bilmədiyi məqamların çoxluğu müəllimin müdaxiləsinə zəruri edir. Bu müdaxilə fərqli formalarda ola bilər. Fəal(interaktiv) təlim bunu “istiqamətləndirilmiş suallardan istifadə etməklə” reallaşdırmağı məqsəduşuqun sayır. Lakin bu, kifayət deyildir. Müəllimin yığcam izahı, nəqli vacib olduğu kimi, bu və ya digər mürəkkəb təlim materialı, nəzəri anlayış və s. bağlı geniş şərhə və əhatəli müsbəhiyyəyə də ehtiyac duyulur. Bu, işin bir tərəfidir. Şagirdin tədqiqat zamanı özünü addımbaşı göstərən sistemsiizliyi, biliklərin əlaqəsiz, bir-birindən tədris olunmuş şəkildə mənimsənilməsi, vaxt qıtlığına bir kabus kimi dərslərin başı üstündə dayandığını da xatırlatmaq istəyirəm. Bütün bunlar, eləcə də fənnin ayrı-ayrı bölmələri üzrə qazanılmış biliklərin sistemə salınması, aralarında məntəqi əlaqələrin yaradılması müəllimin dərslərdəki fəaliyyətində əhəmiyyətli yer tutmalıdır və onun müdaxiləsi qaçılmazdır.

Deyənlərdən aydınlaşır ki, dərslərdə müxtəlif texnologiyaların, fərqli təlim metodlarının (“ənənəvi metodlar” və “yeni metodlar” anlamında), yeri gəldikcə, qarşılıqlı əlaqədə təbiiyi mümkün və faydalıdır. Araşdırmalar onu da təsdiq edir ki, fəal(interaktiv) metodlardan istifadə bir çox yeniliklərdən üz çətinməyə səbəb ola bilməz və necə ki ola bilər. Məsələn, fəal(interaktiv) təlimin təbiiyi və öz təlimi strategiyaları ilə bağlı təklif olunan bir çox iş növünün təbiiyi imkan verir. Məgər belə faydalı yanaşmalardan imtina etməliyə? Əlbəttə,

yox! Sınaqdan, eksperimentdən uğurlu çıxarılan hər birinin təbiiyi qənaətlə qəbul edilə bilər.

Dərslərdə hansı metodların, fəal(interaktiv), yaxud bir başqasının təbiiyindən asılı olmayaraq, **tədqiqat sualının** müəyyənləşdirilməsi çox faydalıdır. Tədqiqat sualının araşdırılması üçün kiçik qrupların yaradılması həmişə vacib deyildir. Tədqiqatçı fərdi, cümlük şəkildə, yaxud bütün siniflə birgə iş formasının təbiiyi ilə də təşkil etmək mümkündür. Dərslərin məlumat mübadiləsi, müzakirə, nəticəni çıxarılması və ümumiləşdirmənin aparılması mərhələlərini müşahidədən istifadə ilə həyata keçirmək olar. Yəni, məsələn, qruplar öldə etdikləri məlumatları müəllimin sualları əsasında çatdırırlar. Yaxud müzakirə müəllimin istiqamətləndirici sualları əsasında aparılan müsbəhiyyə ilə keçirilir və s. Bu fikirdə olmağın başlıca səbəbi odur ki, fəal(interaktiv) təlimin ən zəif cəhəti olan vaxt çatışmazlığı dərslərin bütün mərhələlərinin həyata keçirilməsinə imkan verir. Bu məsələnin üzərində xüsusi dayanmaq lazımdır. Fəal(neraktiv) təlimin məktəbə geniş vaxt tapmasının mühüm səbəblərindən biri elə məhz budur. Təcrübə göstərir ki, dərslər nə qədər mükəmməl planlaşdırılsa da, tədqiqat mərhələsi başa çatanda, yaxud başa çatmasında az qalmış dərslərin vaxtı bitir.

Çıxış yolu nədir?

İstər aşağı, istərsə də yuxarı siniflərdə dərsləyə daxil edilən əsərlərin sayı ədəbiyyatçı tərəfindən azaldılmalıdır. Məsələn, V sinfin dərslərinə hazırda daxil edilmiş 19 əsərin sayı 12-13-ə endirilməlidir. Bu, bir əsərin tədrisində (hazırda V-VII siniflərdə bir əsərin tədrisinə maksimum üç saat ayrılır) dörd-beş saat

ayırmağa imkan verir. Təhlilə ayrılan dərəcə saati çoxaldılmalı, birinci təhlil dərəcəndə harda (məsələn, dərşin tədqiqatının aparılması mərhələsində) qalmıbsa, ikinci dərəcə iş oradan da davam etdirilməlidir. Bunu fəal(interaktiv) təlimin mahiyyəti, təbiəti tələb edir. Dərşə də, dərşin mərhələlərinə də yaradıcı yanaşmaq vacibdir, formalizmdən, formal yanaşmalardan birtəfəlik uzaqlaşmaq lazımdır. İnkışaf etmiş ölkələrin məktəblərində bir dərşin necə rəngarəng, çəvik, fərqli iş növlərinin və formalarının bir-birini əvəzləməsi şəkildə keçdiyini, müəllim sərbəstliyinin önəm əşdığını qibtə hissi keçirmədən müşahidə etmək olmur...

Təlim materiallarının həcmi baxımından X və XI siniflərdə də vəziyyət könüləcan deyildir. Bu mənada ki, çoxlu sənətkarın dərşiyə daxil edilməsi ənənəsindən heç cürə yaxa qurtara bilmirik. Metodik ədəbiyyatda döna-döna deyilməsinə baxmayaraq, cəmiyyətdə belə bir fikir formalaşmış ki, ədəbiyyat tariximizdə iz qoyan sənətkarların, demək olar, hamısı orta məktəb dərşiyinə daxil edilmişdir. Bu yanlış mövqə dərşiklərin yüklənməsinə yol açmaqla yanaşı, digər bir fəsad da səbəb olur; monoqrafik mövzulara (bir sənətkar haqqındakı çərçə) çox az vaxt ayrılır. Məsələn, X sinifdə N. Gəncəvinin tədrisinə cəmi 5 saat ayrılmışdır. Belə olan halda hansı sənətkarın əşgird tədqiqatından danışımaq olar?! Bu siniflərdə (X və XI) yaradıcılığı tədris edilən hər bir sənətkara 9 saatdan az vaxt ayrılmamalıdır. Əslində, bu da əzdir. Diqqət edin: G. Mopassanın beş-altı səhifə həcmində olan "Boyunbağı" novellasının tədrisinə ABŞ-ın adı liseylərinin 9-cu siniflərində 8 saat vaxt ayrılır. Bu, əsərlə bağlı müxtəlifxarakterli, başlı-

cast işə ohatəli müstəqil işlərin təşkilinə və beləliklə, əşgirdlərdə zəruri bacarıqların inkışaf etdirilməsinə geniş imkan yaradır. Gec-tez biz də, bu yolu seçməliyik. Təşgirdlərə, etirazlara baxmayaraq, əlbəttə, onun doğru, faydalı seçim olduğunu etiraf edənlər də olacaqdır, tədris materiallarını, demək olar, yanbaşı azaltmalıyıq.

Ümumtəhsil məktəblərində ədəbiyyat fənninin tədrisi, etiraf etməliyik ki, bugünkü tələblərə cavab vermir. Əşgirdlərimizin əksəriyyəti bədii əsərlərin oxucusu kimi formalaşmış, mütləqi üçün vacib olan keyfiyyətlərdən, (eləcə də həyatı bacarıqlardan) məhrum olur. Bunun obyektiv və subyektiv səbəbləri əşkara çıxarılmalı, nöqsanların aradan qaldırılması, yeniliklərin tətbiqi istiqamətində metodist alimlər və ümumtəhsil məktəblərində çalışan müəllimlər ardıcıl və inadlı iş aparmalıdır. Bunu fərdi, pərakəndə şəkildə aparılan iş, yaxud tək-tük yazı ilə həyata keçirmək olmaz. Ayrıca metodik mərkəz olmalı, "beyin mərkəzi" yaradılmalıdır.

XÜLASƏ

Yeni təlim texnologiyaları: formalizm və yaradıcılıq...

Orta məktəbin V-XI siniflərində ədəbiyyat fənni artıq kurikulum – yeni təhsil programı əsasında tədris olunur. Kurikulum islahatı yeni texnologiyalardan istifadəni də zəruri etdi. Məktəbin bu iki istiqamətlə bağlı müəyyən təcrübə qazandığı da məlumdur. Deməli, bu gün aşağıdakı suallara cavab vermək mümkündür: Kurikulumun tətbiqi məktəbdə nə verdi? Məktəbdə yeni texnologiyalardan istifadə ilə bağlı vəziyyət necədir? Yeni təhsil programı məktəbdə faydalı təhflər vermişdir. Lakin onu düzgün dəyərləndirmək və tətbiq etmək üçün çox iş görülməlidir. Hazırda müəllimlərə yeni texnologiyaların tətbiqində praktik kömək göstərəcək metodik tövsiyələrə ciddi ehtiyac duyulur.

РЕЗЮМЕ

Новые технологии обучения: формализм и креативность ...

В V-XI классах средней школы литературный предмет уже преподается на основе новой образовательной программы. Реформа учебной программы также потребовала новых технологий. Школа приобрела некоторый опыт использования новых технологий.

Теперь можно ответить на вопросы о применении учебной программы, использовании новых технологий в школе. Использование новой образовательной программы принесло пользу школе. Но многое нужно сделать, чтобы правильно оценить и применить его. На данный момент существует большая потребность в методических рекомендациях, которые окажут практическую помощь учителям в применении новых технологий.

SUMMARY

New training technologies: formalism and creativity...

In the V-XI grades of the middle school literary subject is already taught on the basis of a new educational program. Curriculum reform also required new technologies. The school has gained some experience in using new technologies.

Now it is possible to answer the questions about the application of curriculum, the use of new technologies at school. The use of the new educational program has benefited the school. But much should be done to properly evaluate and apply it. At the moment there is a great need for methodical recommendations that will provide practical assistance to teachers in applying new technologies.

Diqqət! Diqqət!

Biz Sizə – zəngin pedaqoji iş təcrübəsinə malik orta məktəb müəllimlərinə, elmi-metodik tədqiqatlara məşğul olan alimlərə müraciət edirik. Azərbaycan dili və ədəbiyyatının tədrisi ilə bağlı iş təcrübələrinə, metodikaya dair yazılara ehtiyacımız var. Jurnalimizlə yaxından əlaqə saxlayın və onu məqalələrinizlə təmin edin. Unutmayın ki, o, sizin jurnalınızdır.

Redaksiya.

24247
Azərbaycan Milli
Kutubxanası